

פרשת 'אלטלנה'

מאת: יהודית רייס

תרגום מאנגלית: אריה מלכין

הערת המערכת: להלן קטע מתורגם מאנגלית על פרשת 'אלטלנה' ממאמר של יהודית רייס. המאמר, הכולל גם את סיפורה של ספינת המעפילים 'בן הכט', הופיע בהוצאת ה-Jewish Magazine ביוני 2010 (www.Jashp/org) תחת הכותרת: "SS Ben Hecht – The Mandate of Conscience" (ראה 'ההעפלה/תאורי הפלגות/סיפור הפלגת 'בן הכט'). במהלך מלחמת העצמאות, הפלגת 'אלטלנה' הייתה הפלגת הרכש היחידה שאורגנה על ידי 'האצ"ל'; זאת לעומת "צי הרכש" של מערכת הרכש של 'ההגנה/משה"ב, שביצע במהלך המלחמה למעלה מ-50 הפלגות.

ב-14 במאי 1948, כמה שעות לפני סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל, הכריזה המנהיגות היהודית בארץ על הקמת מדינת ישראל. עוד לפני הכרזת העצמאות הוקמה ממשלה זמנית והוחל בליכוד המחותרות השונות במסגרת צה"ל. בעיית קליטת הזרועות הצבאיות השונות לתוך מסגרת צה"ל הייתה מסובכת. היו ארגונים פארא-צבאיים שהמשיכו פעילותם מחוץ למסגרת צה"ל, כגון האצ"ל שהתכוון לשלוח נשק ולוחמים למדינה שקמה לא מזמן. אחת התכניות כללה ספינה שנקראה 'אלטלנה' (שמו הספרותי של ז'בוטינסקי), שהייתה בעצם נחתת טנקים אמריקנית, USS LST-138, שנקנתה על ידי אנשי הארגון בארה"ב והייתה אמורה להגיע ארצה ב-15 במאי עם מטען של נשק ולוחמים.

נשק בשווי 153 מיליון פרנקים נתרם ע"י הממשלה הצרפתית בהתאם להסכם סודי שנתמך על ידי שר החוץ הצרפתי. עותק מדויק של אותו הסכם לא נמצא ולא ברור מה הייתה מגמת הצרפתים בעניין זה. ידוע שהצרפתים היו מודאגים מהאפשרות שהירדנים ירצו להשתלט על ירושלים. סגן ראש המטכ"ל הצרפתי, הגנרל הנרי קודרו, שהיה מעורב בעניין סיפר לועדת חקירה ב-1949, שצרפת "הגיעה להסכם סודי עם ארגון האצ"ל שהבטיח לה יתרונות מסוימים עם הארגון היה מגיע לשליטה בישראל". הוא תיאר את נציג הארגון במו"מ שמואל אריאל, כ"טרוריסט שלא ייצג שום ארגון חוקי ופעל כדי להשיג את השלטון בכוח."

עקב בעיות ארגוניות נדחתה הפלגת הספינה למספר שבועות. ב-1 ביוני 1948 נחתם בארץ הסכם שמטרתו הייתה קליטת האצ"ל לשורות צה"ל. באחד הסעיפים נכתב שהארגון יפסיק כל רכישות עצמאיות של כלי נשק. בנסיבות אלה נציגי הממשלה היו מודעים לבוא הספינה ותאריך הפלגתה. מטה הארגון בפאריס ניסה בכל זאת לשמור על ההכנות להפלגה בסוד, אבל היה קשה להסתיר את התנועות של 940 לוחמים והעמסת כמות כה גדולה של נשק. מחשש שיעשה ניסיון לחבל בספינה בלב-ים עם גילוי מטענה, לא נשלח למטה הארגון בארץ מברק בעת הפלגתה ב-11 ביוני מחשש שהוא עלול להגיע לידיים לא נכונות. צעדים אלה לא הועילו, כי רדיו לונדון הודיע שהספינה עזבה את נמל פורט דה בוק והפליגה לישראל עם כ-1,000 חיילים על סיפונה וכמות גדולה של נשק.

הפסקת האש הראשונה החלה גם היא ב-11 ביוני. כשמנהיגי האצ"ל שמעו את תשדיר רדיו לונדון הם חששו שהפרת תנאי הפסקת האש תיוודע (רבים מתנאי הפסקת האש לא קוימו על ידי שני הצדדים). מנחם בגין החליט לדחות את הגעת הספינה ארצה ומזכירת המטה, שלחה ל"אלטלנה" מברק המודיע לה לחכות להוראות ולא לזוז ממקומה. הודעה דומה נשלחה גם לשמואל כץ (איש המטה הכללי) שהיה באותה עת בפאריס, אולם הספינה הפליגה יום קודם לקבלת המברק. ב-15 ביוני זימנו בגין וחבריו פגישה עם נציגי הממשלה בה בגין הודיע, שהספינה הפליגה ללא ידיעתו והוא רצה להתדיין על איך להמשיך. בן גוריון, ראש הממשלה הזמנית, כתב ביומנו באותו תאריך: "ישראל (גלילי) ושקולניק (לוי אשכול) נפגשו אתמול עם בגין. מחר או מחרתיים ספינתם אמורה להגיע: 4,500 טונות, 800 – 900 לוחמים, 5000 רובים, 250 מכונות ירייה מסוג Bren, 5 מיליון כדורים, 50 בזוקות, 10 כלי רכב נושאי ברן. זיפשטיין (מנהל נמל תל אביב) מאמין שאפשר יהיה לפרוק את הכול באותו לילה. אסור להחזיר אותם, יש להוריד אותם בחוף מוסתר."

גלילי הודיע לבגין שבן גוריון הסכים שהספינה תיכנס לחוף ובכל המהירות. צפורה לוי-קסל שידרה לספינה להגיע במהירות. למחרת הייתה פגישת עבודה בין נציגי האצ"ל ונציגי משרד הביטחון. האצ"ל הציע לכוון את 'אלטלנה' ישר לחוף תל אביב ונציגי משרד הביטחון העדיפו שהיא תגיע לחוף כפר ויתקין מכיוון שזה יותר מוסתר מעיני משקיפי האו"ם. המו"מ הקדחתני בין הממשלה הזמנית (שהוקמה במרץ 1948 ואושרה ע"י הוועד הפועל הציוני באפריל 1948, בראשות בן גוריון) לבין האצ"ל (בראשות בגין) נמשכה גם אחרי ש'אלטלנה' הפליגה מצרפת. בין העניינים ששוחחו עליהם היו הלוגיסטיקה של הגעת הספינה וחלוקת המטען בין הארגונים הצבאיים. הצדדים הגיעו להסכמה לגבי העניין הראשון אבל לא לגבי חלוקת המטען. בן גוריון הסכים לדרישה הראשונה של בגין ש- 20% מהנשק יועבר לאצ"ל אשר נלחם באופן עצמאי בירושלים. דרישתו השנייה של בגין שיתר הנשק שיועבר לצה"ל ישמש את החטיבות החדשות שאנשי האצ"ל נקלטו בהן. דרישה זו לא התקבלה על דעת נציגי הממשלה שראו בה תמיכה ל"צבא בתוך צבא".

'אלטלנה' הגיעה לכפר ויתקין אחרי הצהריים, יום א' 20 ביוני. בין חברי האצ"ל שחיכו על החוף לקבל את פני הבאים היה מנחם בגין. הוא היה מאד נרגש. אחרי שהנוסעים ירדו לחוף, אנשי מושב מכמורת עזרו לפרוק את המטען. באותו זמן התקיימה בתל אביב ישיבתה השבועית של הממשלה ובן גוריון דיווח על הפגישות עם האצ"ל, שקדמו להגעת הספינה והיה תקיף בדעתו שעל בגין להיכנע ולמסור את כול הנשק. עלינו להחליט אם אנו רוצים למסור את השלטון לבגין או עם עלינו לאסור עליו כל פעולה עצמאית. אם לא יעשה כדברנו אנו נפתח באש. או זה או שנפזר את צבאנו אנו. הדיון נגמר בהחלטה לאשר לצבא את השימוש בכוח, אם יהיה צורך להתגבר על האצ"ל ולקחת חזקה על הספינה ומטענה. ביצוע ההחלטה הוטל על חטיבת אלכסנדרוני, בפיקודו של דן אבן (אפשטיין). חטיבה זו כיתרה את אזור כפר ויתקין והמח"ט הגיש את האולטימטום הבא:

אל: מ. בגין:

לפי פקודת רמטכ"ל צה"ל יש לי הרשות לקחת את כל הנשק וכל הציוד הצבאי אשר הגיע לחוף ישראל באזור שעליו אני מופקד בשם ממשלת ישראל. אני מורשה לדרוש ממך למסור לי את כל הנשק לשם שמירתו ולידע אותך ליצור קשר עם המטה הכללי. עליך לציית לדרישותי מיד ואם לא תציית לפקודה זו, אשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותי כדי לבצע את הפקודה ולהעביר את הנשק מרשות היחיד לרשות ממשלת ישראל. אני מודיע לך שכל האזור הזה מכותר על ידי יחידות צבאיות חמושות וכן רכב משוריין, וכל הכבישים חסומים. אתה תהיה אחראי לתוצאות במידה ותסרב לבצע פקודה זו. העולים – ללא נשק – יהיו רשאים לנוע למחנות לפי הסידורים שסדרת עבורם. יש לך 10 דקות להחזיר לי תשובתך.

ד.א. מפקד החטיבה

מטרת האולטימטום הייתה לא לתת לאצ"ל זמן להתלבטות ולנצל את ההפתעה. בגין סרב לענות לאולטימטום וכל ניסיון לתיווך נכשל. העובדה שבגין לא נענה פגעה בכבודו של אבן וההתנגשות הייתה בלתי נמנעת. בקרב שהתפתח היו מספר נפגעים ועל מנת להפסיק את שפיכות הדמים, יזמו תושבי כפר ויתקין מו"מ בין יעקב מרידור (סגנו של בגין) ודן אבן, שהביא להפסקת אש זמנית והנשק שהורד לחוף (כ-25% מכלל הנשק), הועבר למפקד המקומי של צה"ל. בשלב זה עלה בגין לסיפון 'אלטלנה', אשר בניגוד להסכם החלה בדרכה לכיוון תל אביב, מקום בו היו הרבה תומכי אצ"ל. רבים מהם היו חיילים שזה עתה הצטרפו לצה"ל ועזבו את בסיסיהם כדי להשתלט על הספינה בכוח. בשעה 4 אחה"צ בן גוריון ציווה להפגיז את "אלטלנה" ואחד הפגזים פגע בספינה אשר החלה לבעור.

הייתה סכנה שהאש תתפשט ותגיע למחסני הספינה בהם אוכסנו חומרי נפץ. הקברניט מונרו פיין פיקד על כולם לנטוש את הספינה. רבים קפצו למים ובו בזמן אלה בחוף יצאו על רפסודות לאסוף אותם. על אף שהקברניט הרים דגל לבן לסימן כניעה, המשיכו לירות על האנשים הבלתי חמושים שהיו במים. בגין, שנשאר על הסיפון הסכים לעזוב רק כאשר אחרון הפצועים הובא לחוף. 16 לוחמי האצ"ל נהרגו בהתמודדות עם הצבא (כולם מלבד 3 היו ותיקים ולא חדשים שבאו עם האנייה). ששה נהרגו באזור כפר ויתקין ועשרה בחוף תל אביב. שלשה חיילי צה"ל נהרגו, שניים בכפר ויתקין ואחד בתל אביב.

יותר מ- 200 לוחמי האצ"ל נעצרו, רובם שוחררו אחרי מספר שבועות, למעט 5 מפקדים בכירים (משה חסון, אליהו לנקין, יעקב מרידור, בצלאל עמיצור והלל קוק), שהוחזקו יותר מחודשיים, עד 27 באוגוסט 1948. לוחמי האצ"ל פוזרו ביחידות צה"ל השונות. כשנה לאחר מכן נגררה "גופת" 'אלטלנה' ששרדה למרחק של כ-15 מייל מהחוף והוטבעה.

פרשת 'אלטלנה' גילתה לעיני הציבור את הקוטביות שהייתה בין המפלגות הפוליטיות העיקריות בארץ והשאלה אם השימוש בכוח על ידי הממשלה נגד אלמנטים קיצוניים הוא דבר מותר מועלית מעת לעת בעיתונות הישראלית. המצדדים בפעולות בן גוריון משבחים את תגובותיו ורואים אותם כהכרחיים בקביעת שלטון הממשלה ודיכוי מגמות הפלגנות ויצירת צבאות פרטיים מתחרים. זה היה בהתאם לפעולות אחרות שבן גוריון נקט, כגון פיזור הפלמ"ח באותה שנה מספר חדשים לאחר מכן. תומכי בן גוריון החזיקו בדעה שלממשלה צריך להיות מונופול על השימוש בכוח. האצ"ל, בניסיונו לייבא נשק כדי לצייד מיליציה פרטית חתר תחת היסודות של מדינת ישראל שרק אז נולדה.

המתנגדים שללו מה שהיה נראה להם כשימוש בכוח במידה מופרזת והצהירו שההזדמנויות למציאת פתרון בדרכי שלום בוטלו בזלזול על ידי בן גוריון ומפקדי צה"ל בכירים. ככל שהפרשה נמוגה לתוך היסטוריית העבר נמוג הלהט שנוצר סביב הפרשה, אולם הוא שב והתעורר כשמפלגת הליכוד עם מנחם בגין בראשה, ניצחה בבחירות בשנת 1977. ביום השנה, 60 שנה אחרי הפרשה, הועמד גלעד לזכר 'אלטלנה' על חוף תל אביב. בגלעד מוצגת גרסת האצ"ל ומוזכרים רק קורבנותיו.

בגין אמר זמן מה לאחר מכן שההישג הכי גדול שלו היה שהוא לא הגיב ולא גרם למלחמת אזרחים. שנים רבות לאחר מכן, בפרוץ מלחמת ששת הימים ביוני 1967 (כשלו אשכול היה ראש הממשלה), הצטרף מנחם בגין למשלחת שבקרה בשדה בוקר וביקשה מבן גוריון לחזור ולקבל על עצמו את תפקיד ראש הממשלה. אחרי פגישה זו בן גוריון אמר שאם היה מכיר את בגין אז כפי שהכיר אותו כעת "היו פני ההיסטוריה אחרת"².

יהודית רייס היא חברה באגודה היהודית-אמריקאית לשימור ההיסטוריה (www.Jashp.org)

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Irgun>

2. [/http://en.wikipedia.org/wiki/Altalena_Affair](http://en.wikipedia.org/wiki/Altalena_Affair)